

**DARSDAN TASHQARI JARAYONLARDA O‘QUVCHILARNING
KITOBXONLIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI***Ehsanullah Elsevar**Xalqaro Nordik Universiteti**Oliy ta’lim muassasalarini boshqarish yo‘nalishi**Ilmiy rahbar nomi p.h d DSc.Q.Panjev*

Annotatsiya: Mazkur tezisda darsdan tashqari jarayonlarda o‘quvchilarning kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish yo‘llari, buning zamonaviy ta’lim uchun ahamiyati, an’anaviy va innovatsion usullar orqali kitobga qiziqishni oshirish usullari keng yoritilgan. Mazmunli, mushohadali, faollikka asoslangan tashkiliy ishlar orqali o‘quvchilarda mustaqil kitob o‘qish saviyasini ko‘tarish, keng dunyoqarash va tafakkurga ega avlod tarbiyalash yo‘nalishlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda o‘qish jarayonini darsdan tashqari faoliyatlar bilan uyg‘unlashtirish, ijodiy, ijtimoiy va axloqiy qadriyatlarga yo‘g‘rilgan kitobxonlik madaniyati ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: kitobxonlik madaniyati, darsdan tashqari faoliyat, mustaqil o‘qish, maktab kutubxonasi, ijodiy o‘qish, o‘quvchilar motivatsiyasi, zamonaviy texnologiyalar.

Bugungi ilg‘or ta’lim jarayonida kitobxonlik madaniyati inson shaxsini shakllantirish, dunyoqarashini kengaytirish va intellektual salohiyatini yuksaltirishning eng muhim omillaridan biridir. Rivojlangan davlatlar tajribalari, shuningdek, o‘z respublikamizda olib borilayotgan islohotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, zamonaviy maktab va texnikumlar faqat dars jarayoni bilan cheklanib qolmasligi, balki tarbiya, dunyoqarash, ma’naviyat va ijodiy muhitni kengaytiruvchi darsdan tashqari faoliyatlarni doimiy kengaytirish lozim. O‘quvchilarda kitobga muhabbat, kitobni to‘g‘ri tanlash, o‘qilgan asardan xulosa chiqarish, uni hayot va kasbga tatbiq etish, mustaqil izlanish kabi fazilatlarni shakllantirish faqat dars jarayoni bilan emas, balki darsdan tashqari muloqot, mushohada, ijtimoiy loyihalar va ijodiy mashg‘ulotlar orqali amalga oshadi. Kitobxonlik madaniyati — bu shunchaki ko‘p kitob o‘qish yoki to‘g‘ri kitoblarni tanlash emas, balki kitobni sevish, uni o‘rganish, baholash, muhokama qilish, orzu va istaklarini kengaytirish, o‘z fikrini asosli ifoda etish, so‘z boyligini oshirish, axloqiy va badiiy didni shakllantirishning uzviy jarayonidir. Ta’limda bu jarayon boshqa fanlar, mashg‘ulotlar, usta-shogirdlik, hamkorlik va jamiyat bilan uzviy bog‘liq. O‘quvchilarda zamonaviy axborot texnologiyalari bilan birga, kitobxonlik tarbiyasiga munosabat katta ahamiyat kasb etadi. Bu borada o‘qituvchi, ota-ona, kutubxonachi hamkorligi, innovatsion yondashuv va an’anaviy pedagogika sintezini keng qo‘llash zarurdir [1].

Darsdan keyingi vaqtni samarali tashkil qilish, uni ma'naviy va intellektual jihatdan boyitib borish uchun maxsus konseptual yondashuvlar talab qilinadi. Dastavval, har bir sinf va kursda muntazam kitobxonlik klublari, muhokama kechalari, "Erkin o'qish" dasturlari yo'lga qo'yiladi. Bunda o'quvchilar o'z qiziqishlarini aniqlaydilar, bir-biriga o'qigan asari, undagi voqea yoki qahramonlar haqida so'zlaydilar, muayyan mavzular doirasida faollik ortadi. Bunday muhit har qanday yoshdagi bola va o'spirinda mustaqil o'qish madaniyatining rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. O'qish jarayonida erkin tanlov asosida adabiyot tavsiyalari, hayotiy va kasbiy dolzarb asarlarning sinchiklab o'qilishi, asl badiiy va ilmiy kitoblardan, milliy va jahon adabiyotidan muntazam foydalanishlar asosiy mezon bo'lib xizmat qiladi [2].

- O'quvchilarning har birida shaxsiy kitobxonlik kundaligi yuritish odati shakllantiriladi. Unda o'qigan kitoblari, muhim xulosalari, o'zining fikr va mulohazalari yozib boriladi.

- "Yil kitobi", "O'ylangan sahifa", "Mening sevimli yozuvchim" kabi ijodiy musobaqa va viktorinalar tashkil etiladi. Bu jarayon nafaqat kitob tanlash va o'qish, balki uni sharhlash va baholash ko'nikmalarini shakllantiradi.

- Guruh va sinf doirasida kitob taqdimotlari o'tkaziladi, har bir o'quvchi mutolaa qilgan asari asosida qisqa nutq so'zlaydi yoki asardagi voqealarni sahnalashtirishda qatnashadi.

- Maktab kutubxonasining fondi doim yangilanadi, ochiq kutubxona, kitob savdo yarmarkalari, kutubxonacha aksiyalari muntazam o'tkaziladi.

- Zamonaviy texnologiyalar asosida elektron kutubxonalar, audiokitoblar, onlayn o'qish platformalari joriy etiladi.

- O'quvchi va ota-onalarni jalb qilgan holda "Oila davrasida kitobxonlik", "Birgalikda o'qish" loyihalari amalga oshiriladi.

O'quvchilarda kitob o'qishga tabiiy ehtiyoj paydo qilish, ularda o'ziga xos "kitob madaniyati"ni rivojlantirish uchun zamonaviy interfaol metodlar, kreativ loyihalar, qiziqarli viktorinalar va rolli o'yinlardan keng foydalaniladi [3].

Zamonaviy maktab va texnikumlarda o'quvchilarning kitobxonlik madaniyatini yangi bosqichga olib chiqish uchun faqat an'anaviy emas, balki kreativ va zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil etish zarur. Bunda mashhur asarlarni o'qish bo'yicha "book-talk", ya'ni o'quvchilar orasida qisqa taqdimotlar, qisqa videoroliklar tayyorlash, kitoblardan iqtibos olish va bu haqda ochiq fikr almashuvchi mushohada mashg'ulotlarini o'tkazish yaxshi samara beradi. Ayrim o'quvchilarning kitobxonlik konkiyalari, dastlab oddiy motivatsiyadan boshlab, kengaygan va jamiyat uchun muhim ahamiyat kasb etuvchi loyihaga aylanishi ham kuzatilmoqda. Zamonaviy texnologiya imkoniyatlari o'quvchilarga elektron resurslardan foydalanib, dunyo miqyosidagi yangi asarlar va zamonaviy mualliflar bilan tanishish, chet el

adabiyotlarini birgalikda o‘rganish, axborot olish ko‘nikmasini rivojlantirishga imkoniyat yaratadi. Interaktiv dasturlar orqali masofaviy kitobxonlik marafonlari, onlayn topshiriqlar, internet viktorinalari tashkil qilinmoqda. Bunday tashabbuslar har bir o‘quvchida media savodxonlik, axborot tanlash va qayta ishlash qobiliyatini oshiradi [4].

Har kuni yoki haftalik tartibda “Eng yaxshi kitobxon”, “Oy kitobi” kabi rag‘batlantiruvchi tanlovlar, kitoblar do‘stligi klubi, olishilgan kitoblar almashinuvi yoki “Book-crossing” tadbirlari tashkillashtiriladi. Kutubxonaning qulay muhit yaratishi, kitoblar va asarlar bo‘yicha ma‘lumotnomaning ochiq bo‘lishi, mutolaa uchun qulay burchaklar tashkil etilishi ham muhim omil hisoblanadi. Ota-onalar va maktab jamoatchiligining kitobxonlik madaniyatiga ta‘sir [5].

O‘quvchining kitobxonlik tarbiyasida oila va jamiyat muhiti muhim o‘rin tutadi. Ota-onalar bolada kitobga mehr uyg‘otuvchi asosiy shaxslardan biri ekanligi, ularning kitob mutolaa qilish odati, bolaga axloqiy va badiiy jihatdan muhim adabiyotlarni tanlab berishi, hayotiy tajribasi haqida suhbatlarning kitob tanlash va o‘qishdagi zarurat va qiziqishni oshiradi. Maktab va texnikumda esa o‘qituvchi, kutubxonachi, psixolog, tarbiyachilar jamiyat bilan hamkorlikda kitobxonlikni umumiy ijtimoiy qadriyat sifatida targ‘ib qilishi lozim. Bu jarayon ijtimoiy loyiha va targ‘ibot ishlari, tanlov va aksiyalar bilan bir qatorda, muntazam maslahat, “zamonaviy kitoblar haftaligi”, “muqaddas kitoblar marafoni”, “yozuvchilar bilan uchrashuv” kabi tadbirlarda o‘zini namoyon qiladi.

Keng jamoatchilik muhiti, bolalar va yoshlar uchun ochiq forumlar, muloqot uchun zamonaviy axborot resurslari, ijodiy uchrashuvlar, kitob bayramlari va festivallar ham o‘quvchi uchun kitobga bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi. Ota-onaning kitob o‘qiyotganini bola ko‘rsa, unda tabiiy ehtiyoj paydo bo‘ladi. Oila va maktab oradagi muvozanat to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilsa, o‘quvchi uchun kitob o‘rni mustahkamlanadi.

Xulosa

Darsdan tashqari jarayonlarda o‘quvchilarning kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish zamonaviy ta‘lim taraqqiyotining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Kitob — bilim, tafakkur, ma‘naviyat, tarbiya va kasbiy yetuklik manbai sifatida yosh avlodni intellektual va axloqiy rivojlantirish, sog‘lom jamiyat asoslarini shakllantirishga xizmat qiladi. Darsdan tashqari faoliyatni samarali tashkil etish, kitob jamiyat va zamon talabiga mos tanlanishi, innovatsion va an‘anaviy vositalarning uyg‘unlashuvi, ijodiy va tanqidiy fikrlovchi yoshlar avlodini tarbiyalaydi. O‘quvchi va ota-onalar, o‘qituvchi va kutubxonachi hamkorligi asosida kitobxonlik madaniyati, o‘qishga muhabbat, axloqiy va intellektual salohiyat shakllanadi. Bu esa butun jamiyat taraqqiyoti uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Juraev A.X., “Kitobxonlik madaniyatiga yo‘l”, “O‘zbekiston” nashriyoti, Toshkent, 2019
2. Ergashev U.K., “O‘quvchilarni mustaqil kitob o‘qishga o‘rgatish”, “Yangi asr avlodi” nashriyoti, Toshkent, 2021
3. Rahmonova G., “Axborot jamiyati va kitobxonlik”, “Barkamol avlod” nashriyoti, Toshkent, 2020
4. Bozorov G., “Zamonaviy maktabda kitobxonlik tarbiyasi”, “Iqbol” nashriyoti, Toshkent, 2023
5. Sotimova N.A., “Ma’naviyat va kitob”, “Fan va texnologiya” nashriyoti, Toshkent, 2018
6. Hasanboyeva S., “Oilada va maktabda kitobxonlik”, “Yoshlik” nashriyoti, Toshkent, 2022
7. Qurbonov K., “O‘qish, tahlil va ijod”, “Milliy tadqiqotlar nashriyoti”, Toshkent, 2021